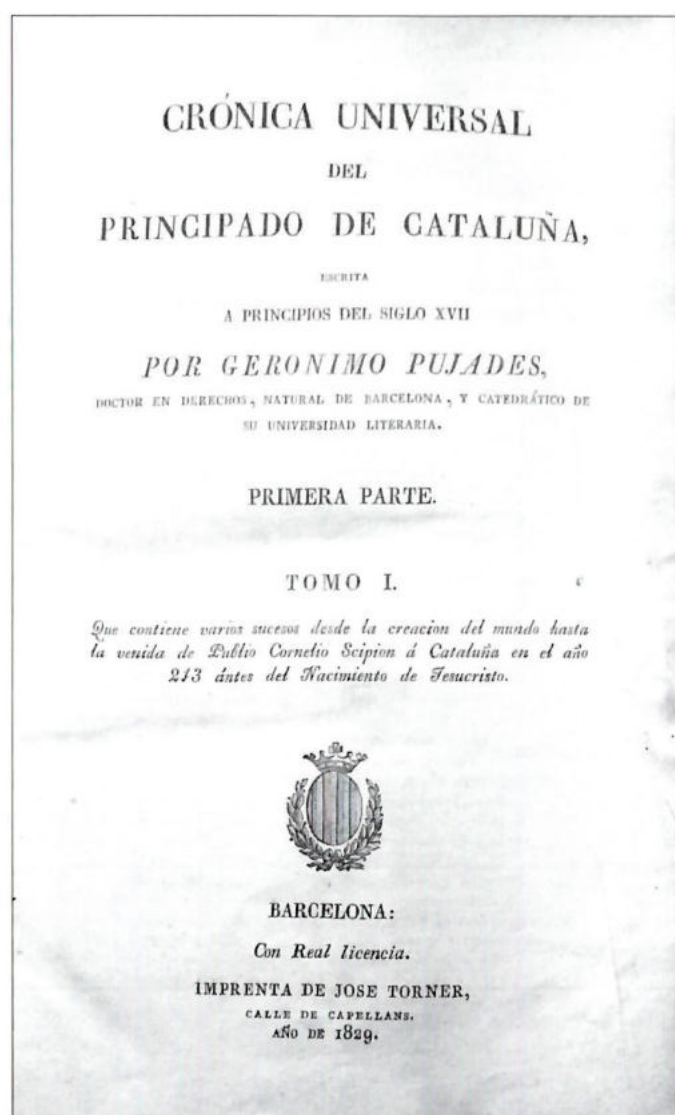

L'ambient cultural de la Girona del segle XVII

Les cartes d'Alexandre de Cartellà a Jeroni Pujades

Eulàlia Miralles

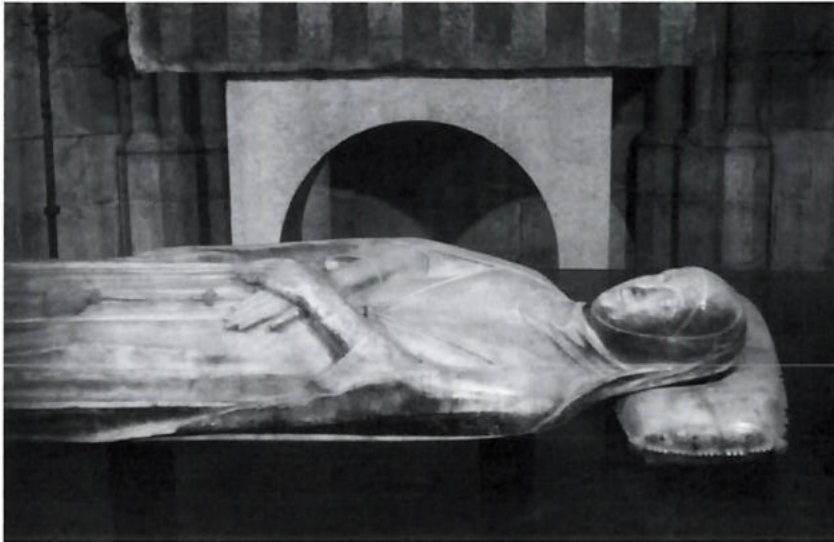
Fotos: Pere Duran

Les vivències personals i col·lectives que trobem reflectides en l'epistolografia ens ajuden a imaginar, entre línies, les dèries i els anhels d'emissors i receptors de les missives. Les cartes guarden informació que afecta l'àmbit personal i el col·lectiu, i el sedàs que s'aplica a les opinions, valoracions i pensaments que hi trobem reflectits, si bé és major que en certs gèneres literaris que narren esdeveniments històrics, com la memorialística, també és menor que en altres, com la historiografia.

Durant la primera meitat del segle XVII, el noble Alexandre de Cartellà va trametre una sèrie de cartes a l'historiador i jurista Jeroni Pujades. La correspondència ens ha arribat mutilada, perquè només en conservem les lletres del baró de Falgons a Pujades i encara no totes les que va escriure, però es manifesta com una font molt útil per reconstruir l'ambient cultural de la Girona siscentista i per saber com treballaven els historiadors de l'edat moderna (en aquest cas en concret, un dels màxims representants de la historiografia siscentista catalana, el barceloní Pujades), i alhora per entreveure les relacions i servituds clientelistes establertes a l'època entre erudició i poder.

*La Crónica Universal
de Jeroni Pujades.*

Tomba d'Ermessenda de Carcassona, a la seu gironina.

Alexandre de Cartellà, baró de Falgons, estigué al servei del rei Felip a Flandes i a França, i fou lloctinent del capità general de les vegueries de Girona i Besalú. La seva activitat com a militar es pot resseguir a través d'alguna de les cartes enviades a Pujades (la darrera conservada, de l'any 1625), d'una genealogia familiar que du per títol *Árbol de la casa Cartellà*, dels *Diataris de la Generalitat de Catalunya* d'aquells anys, de *Las guerras de los Estados baxos desde el año de mil y quinientos ochenta y ocho hasta el de mil quinientos noventa y nueve*, de Carlos Coloma (1627), o del *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, de Joan Gaspar Roig i Jalpí (1678), per posar alguns exemples.

A banda de ser un home fidel a la Corona, el baró era un home amb gust per la història, una disciplina que anava d'acord amb els interessos culturals i polítics d'un noble interessat a conèixer les gestes dels avantpassats de la pàtria i també a esdevenir, el seu llinatge i ell mateix, part de la història

que aleshores s'escrivia. Sabem que Cartellà havia llegit, perquè ho diu explícitament, la *Crònica* de Ramon Muntaner, les *Històries e conquestes* de Pere Tomic, els *Anales de la Corona de Aragón* de Jerónimo Zurita i la *Historia pontifical y católica* de Gonzalo de Illescas, entre altres textos d'èxit a l'època. I, a banda de llegir-los, tenia una opinió formada sobre els autors de la seva biblioteca: de Zurita diu, per exemple, que tenia tendència a afavorir els interessos aragonesos per damunt dels catalans i, en el cas concret que tracta, per damunt dels del seu ascendent Guillem Galceran de Cartellà.

El destinatari de les cartes de Cartellà, el jurista Jeroni Pujades, fou un personatge prou conegut a la Catalunya de l'època, que va viure entre Barcelona i Castelló d'Empúries i que va dedicar molts esforços a recórrer el país buscant informació per completar i millorar la seva producció historiogràfica. Pujades mantenia una estreta relació amb l'ambient cultural de la ciutat de Girona, i sabem que hi va fer estada en diverses ocasions al llarg de la seva vida perquè ho narra

en primera persona en més d'una ocasió. Autor d'un dietari que va de 1601 a 1630, que ens ha pervingut incomplet, i d'una crònica del principat de Catalunya, redactada primer en llengua materna i després corregida, ampliada i traduïda al castellà, a banda d'altres textos històrics i jurídics, fou també poeta. L'historiador va guardar part de la correspondència rebuda al llarg dels anys, majoritàriament escrita en català, entre les seves obres manuscrites, i la va tenir present quan redactava les seves obres; entre les cartes que conservà destaquen les que Cartellà li va trametre.

Militar l'un, historiador l'altre, no sabem en quines circumstàncies s'arribaren a conèixer ambdós personatges. Potser a Girona, on sabem que vivia el primer i el segon hi feia estades; potser a la ciutat de Barcelona, on tenim constància escrita que havien coincidit. La primera carta conservada de Cartellà a Pujades data del mes de novembre de 1610 (però sabem que no és la primera que li va escriure i que els dos interlocutors es coneixien personalment d'abans), i la més recent és del mes de desembre de 1625, tot i que la relació devia durar almenys fins a 1628, si no més enllà; totes foren escrites pel baró de Falgons des de Girona, a excepció de l'última, redactada a Barcelona.⁽¹⁾ A més a més, entre la producció manuscrita de Pujades es guarden diversos papers de Cartellà, redactats per ell o que va fer copiar i va trametre a l'historiador.

El «cercle gironí» de col·laboradors de Pujades

A través de les missives descobrim que el baró de Falgons era el puntal d'un «cercle gironí» de col·laboradors de Pujades que la correspondència d'aquest últim revela molt actiu. El nucli el formaven, a banda del

Alexandre de Cartellà era militar; Jeroni Pujades, historiador. No sabem en quines circumstàncies s'arribaren a conèixer

mateix Cartellà, mossèn Borra, Rafà-el Vivet, Joan Baptista Pont, el sagristà Francesc Planes, etc. Cartellà se'ns perfila com l'aglutinador dels seus membres, perquè és qui sovint s'oferia a fer d'enllaç entre ells i actuava com a transmissor de la informació o de les preguntes que es volien fer arribar a l'historiador.

Els corresponsals gironins oferien a Pujades el que tenien a l'abast, bé per iniciativa pròpia bé responent a preguntes de l'historiador: parlaven amb ell de temes relacionats amb la ciutat, el tenien al dia dels projectes que duïen a terme i aprofitaven els desplaçaments que feien per informar-lo de tot allò que creien que podia ser del seu interès, alhora que li feien arribar tota mena de textos i dades sobre tot tipus d'obres. Li transcrivien inscripcions que hi havia a la ciutat (a la torre Cornèlia, al portal de Sobreportes, a les làpides d'Ermessenda de Carcassona i Roger

Portal de Sobreportes, a la muralla de Girona.

de Cartellà ubicades a la Seu, etc.), l'informaven de les noves descobertes arqueològiques que s'hi produïen i li trametien dades sobre alguns dels seus monuments (localització, inici

de la construcció, ornamentacions, etc.) i la seva història (bisbat, castells, nobles, etc.) o li parlaven de les biblioteques (la de l'arxiu de la Seu; la de Ramon Xammar, «que diuen

Carta d'Alexandre de Cartellà a Jeroni Pujades Girona, 19 de novembre de 1612

Vuy, estant en la Seu de aquesta ciutat pasejant-me, prenent lo sol ab altres al peu del canpanar nou, volent-nos asentar en unes pedres que allí estan he advertida la que envii dins d'esta, la qual encontinent jo, de ma mà, en presència del capiscol Aimerich y de mossèn Planes que per assò he enviats a sercar, he copiada *ut iacet* conforme aquí està. Avem demanat a canonges y a beneficiats vells sy la avían vista; an-nos dit que no, ans ne an feta admirasió *unoq.* an dit era restada de les que mestre Ferrer avia fetes aportar per fer pujar per les cumlles del canpanar poch dias fa fetas. En veure'l jo sabré sy ly recorda de hont és exida.

Sabent micer Francesch Vivet quant servidor só jo de v.m., me à dit suplicàs a v.m. me sabés les parts de una Josa que crech fonch mara de don Guillem de Josa, la qual morí en Roma, que fonch dona de gran santedat y de vida molt santa, y predicà devant lo papa y fundà espitals y convertí molts jueus. Rebrà de v.m. molta mercè que, ab lo [...] de la casa de Josa o ab qui ne estarà al cap, se n'informe de tot llargament y me n'avise per a que micer Vivet ne stiga ben enterat, que a lo que

entench ó vol per un llibre que compon intitulat *De los casados*, y ve-ly a propòsit posar la vida de aqueixa señora.

M^o Planas besa v.m. les mans y diu enviarà a v.m. la semana entrant lo de l'altar major.

En la mercè que v. m. me fa en la historia té entra mans, he advertit que en lo que v. m. adllega de Arnault de Cartellà, citant a un consta "diu que Bernat de Vico, dia y any que-s conté, y en les últimas cabrevacions que lo senyor de aquella casa fa al bisbe de Gerona de les dèsimas de Folgons y Granollés y altres parts", apar-me a mi serà asertat llevar y borrar lo «últimas»; dic-o per aver-n'i altres, y axí millor serà dir «en les cabrevacions» o «en la cabrevassió», etc. Nostre Senyor le y dex acabar y aportar-ho a tèmens de imprimir, que bé és menester lo auxili féu, pus los qui u poden y podían fer no volen conèixer lo que v.m. fa per sa pàtria y lo molt que ly restarà sempre obligada.

Nostre Senyor guart a vostra mercè. En Gerona, als 19 de novembre de 1612,

Alexandre de Cartellà

Jeroni Pujades **Corónica universal del principado de Cataluña**

(Barcelona, Josep Torner, 1829-1832, vol. V, p. 93)

Capítulo en el cual se trata que hubo linages o familias antes del año mil de Cristo, contra la opinión del arzobispo don Antonio Agustín

Lo mismo pueden pretender los de la casa de Cartellá, por la razón tan justa que nace de lo que veremos tratando de Amaldo de Cartellá, que fue a servir al rey Carlos Magno sobre la ciudad de Gerona. Cuya descendencia por línea de varón está probada en el archivo de la dignidad pontifical de la dicha ciudad [...]. Y el rey don Felipe, tercero en Aragón, en las cortes que empezó en Barcelona año de 1626, hizo a favor de esta familia, en la persona de don Alejandro de Cartellá, un honroso decreto, en virtud del cual fue habilitada su nobleza entre la de los antiguos nobles de Cataluña.

que era aventajadíssima de lo que és llibres antichs», i que a la seva mort originà una disputa entre parents; la dels Bac, en la qual hi havia un llibre de família amb interessants dades sobre la pèrdua d'Espanya, etc.), entre moltes altres coses.

L'intercanvi d'obres i documentació estava a l'ordre del dia. Cartellà proporcionava material escrit a Pujades, provinent de la seva biblioteca o de l'arxiu familiar, o aconseguia que l'historiador pogués consultar textos que eren en fons particulars, de difícil accés; són els casos d'un *Árbol de la casa Cartellá* que era a l'arxiu del castell de Folgons i del qual Cartellà trameté una còpia a Pujades en la primera dècada siscentista, o del manuscrit quatrecentista del *Libre de les nobleses dels reis* que avui és a la Biblioteca de Catalunya i que a la segona dècada del segle XVII era a mans de Tomàs de Banyuls, senyor de Nyer. També sabem que Pont i Cartellà tenien la intenció de fer-li arribar un text sobre la conquesta de Girona, i el procés seguit fins que aconseguiren fer-ne una còpia.

Algunes de les dades que Pujades rebia les incorporava a la seva crònica, i de vegades deixava constància de qui n'era l'informador. L'historiador es

valia, doncs, no només dels llibres i dels documents que podia haver, sinó també d'allò que li era narrat en primera persona, perquè les dades recopilades de primera mà tenien una gran credibilitat per a ell (tot i que, val a dir-ho, de vegades sembla que se les feia comprovar una i altra vegada, no fos cas que el corresponsal s'hagués equivocat).

La col·laboració, però, no era unilateral. Vivet demanà ajut a Pujades per obtenir dades sobre la mare de

Guillem de Josa (per a un llibre que redactava, de títol *De los casados*), i Pont, per la seva banda, no entenia un *signaculum* i li pregà que l'interpretés. D'altra banda, intuïm que potser Pujades havia actuat com a jurista a favor d'algun dels seus corresponsals, i sabem del cert que ells s'oferiren a fer de mitjancers en els negocis pujadians (els *lucratius*, aquesta vegada).

El «cercle gironí» estenia el seu àmbit d'influència especialment a la ciutat, i és a través seu que Pujades obtenia dades i la coneixença de persones, però les relacions que li proporcionava anaven més enllà. Cartellà li recomanà que es posés en contacte amb els frares de Sant Francesc de Perpinyà i amb el notari Puignau, de la mateixa vila, o li facilità la relació amb Anton de Cartellà, germà seu i prior de Ripoll.

«Me atrevesch a fer-ly aquesta per advertiment de les coses de ma casa...»

El baró de Falgons estava al corrent de les percaques històriques del seu corresponsal i va llegir ben aviat la *Corónica universal del principat de Cathalunya* de

Joan Gaspar Roig i Jalpí **Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona**

(Barcelona, Jacint Andreu, 1678, p. 430)

Capítulo en que se trata de los hombres insignes en armas y en letras naturales de la ciudad de Gerona

Don Alexandro de Cartellà de Folgons [...], soldado famoso en Flandes, con otros dos salvó al marqués de Baranbon, que no fue preso del enemigo olandés rebelde en la batalla que se tuvo con él, sobre el impedirle dar socorro a la villa de Rimbergue, sitiada por el mismo marqués con sus católicos, el qual confessava a boca llena que aquel día le dieron aquellos tres españoles la libertad o la vida. Este cavallero, juntamente con un alférez reformado, fue el primero que entró por assalto la villa de Catetiri en Francia. Véase todo esto a don Carlos Coloma (en el libro 2 de *Las guerras de los Estados baxos*, folios 29 y 62).

Alexandre de Cartellà i els altres personatges del «cercle gironí» transcrivien a Jeroni Pujades inscripcions que hi havia a la ciutat de Girona

Pujades, publicada a Barcelona l'any 1609. Ho afirmava en una carta de final de 1610: «Lo llibre compost per v. m. he llegit, que verdaderament se pot donar lo parabién en aquest Prinsipat de haver tingut natural qui haja scrit ab tanta puntualitat coses tant aventatjades que en ell estavan ocultas. Nostre Senyor do a v.m. molts anys de vida, que tots tenim hobligassió de pregar-lo'n, que vejam la segona part que aquest Prinsipat tant ne nessessita per haver-nos llevat los scriptós foressés moltes coses, y los naturals ésser estats tant descuydats. Y ab la primera part se collegex que en lo que v.m. ara escriu nos à molt de honrrar». El que en aquell moment escrivia Pujades eren les parts següents de la crònica, que també pensava publicar, però no va tenir sort i l'obra no va ser impresa fins al segle XIX i, encara aleshores, només en part.

La col·laboració entre l'erudit i el baró passava per temes relacionats amb la ciutat de Girona, com ja s'ha dit, però sobretot i especialment amb el llinatge familiar d'aquest últim. Cartellà insistia a comunicar-li dades familiars que creia que convindria afegir a la crònica (i de vegades feia servir els seus companys gironins perquè fessin el mateix). En una carta de 4 de novembre de 1610, començava dient: «Me atrevesch a fer-ly aquesta per advertiment de les coses de ma casa, de la qual ne podrà pèndrer y dexar lo que ly aparrà convenir»; continuava amb dos fulls amb tot de dades relatives als Cartellà; i acabava així: «Totes aquestes coses he volgudes apuntar a v.m. suplicant lo que lo que ly aparexera pendre sia sens ninguna amplificassió, sols tocar-y un poch. Y en lo de Roger de Cartellà lo suplique allargue la pluma, que verdaderament en aquesta ciutat lo tenen per sant. Y perquè no'm tinga v.m. per afectat en mas cosas, lo

Torre Cornèlia, al passeig Arqueològic de Girona.

suplique no se olvide de posar en son lloch lo fet de Bernat de Homs».

La col·laboració d'Alexandre de Cartellà fou corresposta des del punt de vista erudit, perquè possiblement Pujades li va enviar o un esborrany o fragments de la crònica, amb la intenció que els llegís i, potser, si feia falta, els valorés, i afirmà en diversos llocs de la seva obra que prenia les informacions sobre Girona de un «verdadero geronés», perquè confiava en ell i en les aportacions que li feia.

Mentre Pujades redactava la continuació de la crònica, Cartellà i les seves amistats devien imaginar que arribaria a la impremta, com finalment havia aconseguit fer la primera part, i que allò que hi era dit passaria a formar part de la memòria escrita impresa de Catalunya, amb una difusió evidentment més àmplia que la manuscrita. Després, però, historiador i

col·laboradors es devien anar desenganyant, convençuts com sembla que estaven que rere la impossibilitat de publicar la segona part hi havia una mà negra, i que l'historiador no es trobava en una posició de força sinó que, més aviat, era vulnerable. Així, la recompensa als esforços de Cartellà per veure el seu nom en lletra d'impremta a les obres de Pujades va haver d'esperar dos-cents anys.

«Que encara que ma casa no sia dels nou nobles, sempre se anomenaven axý...»

L'interès d'Alexandre de Cartellà per la disciplina històrica anava més enllà de les seves inquietuds culturals. Cartellà necessitava veure refermada, per escrit i en vida, la posició del seu llinatge («que encara que ma casa no sia dels nou nobles, sempre se anomenaven axý», deia l'any 1610), perquè

Lápida sepulcral de Roger de Cartellà, a la catedral de Girona.

d'aquesta manera el seu prestigi social augmentava i la seva posició era preeminent quan tractava amb altres famílies que no podien demostrar-lo. Els seus avantpassats, homes i dones, ja havien aconseguit veure els seus noms en lletra impresa (els podem trobar esmentats, per exemple, a les històries de Ramon Muntaner, Pere Tomic, Pere Antoni Beuter, Luci Marineu Sicul i Jerónimo Zurita), i ell segurament es delia per, com a mínim, igualar-s'hi.

A banda de la relació que l'unia amb Pujades, coneixem també, en part, el seu lligam amb un altre historiador del mateix període, Esteve de Corbera, autor d'una història de la casa Cartellà que relata les gestes familiars, des d'Arnau de Cartellà fins a Guillem Galceran de Cartellà, comte de Catanzaro, i que sabem amb certesa que fou redactada partint d'una genealogia que era als arxius

familiars dels Cartellà, el ja esmentat *Árbol de la casa Cartellà* que Pujades consultà i del qual es conserva una còpia entre els seus papers. D'altra banda, l'any 1630 (coincidint, sembla, amb la certesa que devia tenir que les obres pujadianes romandrien al calaix de l'historiador) el baró de Falgons fou un dels membres del braç militar que presentà als diputats del General la *Cataluña ilustrada* de Corbera per tal que en paguessin la impressió; tot i que la súplica va tenir efecte i el desembre de 1632 els censors consideraren oportú donar diners als hereus de Corbera perquè poguessin imprimir el volum, l'obra, per una sèrie de circumstàncies que ara no fa falta esmentar, no va ser publicada fins al 1678 a Nàpols.

Les vel·leïtats genealògiques d'Alexandre de Cartellà foren, finalment, saciades. Pujades el devia fer

content en situar el nom de la família entre els llinatges existents a Catalunya abans de l'any 1000, contra l'opinió d'alguns erudits que creien que això no era així, i bo i recordant el que tants esforços va costar al baró: que l'any 1626 el rei Felip havia atorgat, a ell i, en conseqüència, al seu llinatge, un decret en virtut del qual «fue habilitada su nobleza entre la de los antiguos nobles de Cataluña».

Eulàlia Miralles és filòloga.

Notes

1. Les cartes van ser publicades per Enric Girbal («Miscelánea histórica», *Revista de Gerona*, XIII, 1889, p. 141-148) i Josep M. Casas i Homs (Jeroni Pujades, *Dietari*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 4 vol.; vol. III, p. 238-239).

Escut nobiliari dels Cartellà.

